

<https://doi.org/10.34768/pa2022r7>

Liliia Pyvovar

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Pawła Tyczyzny w Humanii

WARTOŚCI UTRWALONE W NAZWACH ULIC (NA PRZYKŁADZIE CZĘSTOCHOWY I HUMANIA)

Wprowadzenie

Elementy przestrzeni miejskiej są nie tylko wskaźnikami, których funkcja polega na odróżnianiu jednego obiektu od drugiego i ułatwieniu orientacji, lecz także są nośnikami pewnych idei, faktów, a w szerszym kontekście – określonych treści i akceptowanych wartości, więc bezpośrednio wpływają na kształtowanie światopoglądu i tożsamości społecznej. Integralną i najliczniejszą częścią tej przestrzeni są nazwy ulic. Urbanonimy utrwalają w świadomości mieszkańców ważne wydarzenia, osoby bądź zjawiska, czyli odzwierciedlają wszystko, co istotne w życiu społeczności w przestrzeni, którą ta społeczność „władza”¹. Ze względu na to należy badać, jakie wartości są zapisane w nazwach ulic, w jaki sposób kultura, wierzenia, przynależność państwowa, polityka wpływają na kreowanie przestrzeni miasta².

Istotny kontekst niniejszych rozważań stanowi pojęcie wartości. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Jadwigę Puzyninę wartość rozumie się jako ogólne pojęcie tego, „co uznawane jest bądź za dobre, bądź też za złe (w szeroko pojętych znaczeniach obu wyrazów)”³.

Za przedmiot analizy wybrano dwie miejscowości, które przedstawiają odmienne systemy nazewnictwa: polski i ukraiński. Urbanonimia jest stosunkowo dobrze

¹ E. Kaltenberg-Kwiatkowska, *O naznaczaniu i oznaczaniu przestrzeni miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 2011, nr 60, s. 139.

² *Ibidem*, s. 139.

³ J. Puzynina, *Problemy wartościowania w języku i w tekście*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2004, nr 16, s. 180.

zbadanym działem toponomastyki. W ostatnim czasie przeprowadzono wiele analiz, więc dużo miast zyskało wyczerpujące opracowania, wśród których można wymienić monografie Elżbiety Supranowicz⁴, Zygmunta Antkowiaka⁵, Kwiryny Handke⁶, Zbigniewa Zakrzewskiego⁷, Macieja Szczęsnego Juniszewskiego⁸, Władysława Dzikowskiego i Danuty Kopertowskiej⁹, Agnieszki Myszk i Piotra Wisza¹⁰, Ewy Oronowicz-Kidy¹¹, Henryka Borka¹², Danuty Bienkowskiej i Elżbiety Umińskiej-Tytoń¹³, prace Marii Biolik¹⁴, Karola Zierhoffera¹⁵, Stanisława Kani¹⁶, Mieczysława Buczyńskiego¹⁷, Iwony Żuraszek-Ryś (dotyczyły m.in. dekomunikacji zielonogórskich ulic¹⁸, przyrodniczych nazw¹⁹), Violetty Jaros²⁰, Marcina Kojdera i Marka Olejnika²¹ i innych. Analiza porównawcza urbanonimów polskich i obcych była tematem prac wielu badaczy, m.in. Patryka Borowiaka²², Henryka Duszyńskiego-Kakabasa²³, Moniki Honoraty Dendy²⁴.

⁴ E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.

⁵ Z. Antkowiak, *Ulice i place Wrocławia*, Wrocław 1970.

⁶ K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław 1970.

⁷ Z. Zakrzewski, *Nazwy osobowe i historyczne ulic Poznania*, Poznań 1971.

⁸ M.S. Januszewski, *Nazwy placów i ulic Legnicy*, Legnica 2000.

⁹ W. Dzikowski, D. Kopertowska, *Toponimia Kielc nazwy części miasta i obiektów fizjograficznych oraz nazwy ulic i placów*, Warszawa 1976.

¹⁰ A. Myszka, P. Wisz, *Nazwy ulic Rzeszowa. Historia i współczesność*, Rzeszów 2012.

¹¹ E. Oronowicz-Kida, *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*, Rzeszów 2014.

¹² H. Borek, *Wśród śląskich nazw*, Opole 1991.

¹³ D. Bienkowska, E. Umińska-Tytoń, *Nazewnictwo miejskie Łodzi*, Łódź 2012.

¹⁴ M. Biolik, *Typy semantyczne współczesnych nazw ulic i placów Olsztyna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1982, nr 1-2, s. 51-61.

¹⁵ K. Zierhoffer, *Nazwy ulic i placów Ostrowa Wielkopolskiego*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Poznań 1989, s. 55-65.

¹⁶ S. Kania, *Z badań nad urbanonimami Zielonej Góry*, [w:] *Nazewnictwo miejskie...*, s. 93-101.

¹⁷ M. Buczyński, *Nazwy ulic i placów Lublina*, „Onomastica” 1966, nr 11, s. 136-181.

¹⁸ I. Żuraszek-Ryś, *Dekomunikacja zielonogórskich urbanonimów*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2019, t. 26, nr 1, s. 203-216.

¹⁹ I. Żuraszek-Ryś, *Przyrodnicze nazwy zielonogórskich ulic*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Świącicka, M. Peplińska, t. 7, Bydgoszcz 2019, s. 286-297.

²⁰ V. Jaros, *Ile jest Częstochowy w Częstochowie? Nazewnictwo tożsamość miasta*, „Prace Językoznawcze” 2021, t. 23, nr 2, s. 105-120.

²¹ M. Kojder, M. Olejnik, *Najnowsze zmiany w urbanonimii Kijowa (lata 2014-2016)*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2017, nr 17, s. 207-218.

²² P. Borowiak, *Nazewnictwo miejskie Poznania na tle urbanonimii bułgarskiej*, [w:] *Miasto Poznań w perspektywie badań interdyscyplinarnych*, red. A.W. Brzezińska, A. Chwieduk, Wielichowo 2012, s. 55-60.

²³ H. Duszyński-Karabas, *Opozycja swój – obcy w urbanonimii Bydgoszczy i Grodna (na przykładzie wypowiedzi internautów)*, [w:] *Miasto 3. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Świącicka, Bydgoszcz 2011, s. 99-113.

²⁴ M.H. Denda, *Urbanonimia pogranicza polsko-ukraińskiego (na materiale nazw ulic i placów Przemysła i Lwowa)*, Lublin 2012, maszynopis rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Michała Sajewicza.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wartości, które zostały utrwalone w polskich i ukraińskich nazwach ulic (na przykładzie dwóch wybranych miast). Analiza dotyczy stanu z XXI wieku. Częstochowa i Humanią różnią się wielkością, liczbą ulic, a także kulturowo-historycznymi uwarunkowaniami, co pozwala na dostrzeżenie podobieństw i różnic między onomastykonami tych miast.

Przy interpretacji wartości utrwalonych w badanym materiale wykorzystana została typologia autorstwa wspomnianej powyżej Jadwigi Puzyniny. Podział ten przedstawia się w sposób następujący:

- wartości witalne (oparte również na biologii, to życie i zdrowie, choroba i śmierć oraz to, co służy naszemu zdrowiu i życiu);
- wartości społeczno-obyczajowe (wiążą się z tym, jakie elementy obecne w funkcjonowaniu społeczeństw cenimy lub też uważamy za złe);
- wartości poznawcze (wysoka ocena prawdy, pozytywne wartościowanie wiedzy, nauki, zdolności, a negatywne – ciemnoty, nieuctwa, głupoty itd.);
- wartości moralne (wysokie oceny poczucia odpowiedzialności, dobroci, prawdomówności, negatywne wartościowanie braku odpowiedzialności, obojętności na ludzkie nieszczęścia i krzywdy, kłamstwa itd.);
- wartości estetyczne (pojęcie piękna i związane z nim sztuki plastyczne, muzyka, literatura piękna);
- wartości sakralne (centralnym elementem pozytywnym przestrzeni sacrum jest Bóg, negatywnym – szatan)²⁵.

Częstochowa – historia i współczesność

Częstochowa to miasto w południowej Polsce, którego historia sięga średniowiecza. Pierwszą wzmiankę o prężnie rozwijającej się osadzie targowej można znaleźć w dokumencie biskupa krakowskiego Iwona, z roku 1220²⁶. Według etymologii ludowej nazwa wywodzi się od chowania się miejscowości pomiędzy okolicznymi wzgórzami²⁷, jednak pochodzenie nazwy jest inne. *Częstochowa* jest nazwą dzierżawczą, która wskazuje na założyciela lub właściciela miejsca – Częstocho.

W 1356 roku Częstochowa zyskała prawa miejskie. W roku 1370 miasto stało się lennem Władysława Opolczyka, w okresie jego działalności został ufundowany klasztor ojców paulinów. W 1382 roku na Jasną Górę przywieziono z Rusi obraz Najświętszej Maryi Panny. Sława cudownego obrazu rosła i przyciągała wiernych, pierwsze

²⁵ J. Puzynina, *op. cit.*, s. 181-182.

²⁶ <http://www.czystochowa.pl/page/49,historia-miasta-.html> [dostęp: 24.09.2021].

²⁷ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880, s. 853.

pielgrzymki na Jasną Górę zaczęły przychodzić na początku XV wieku ze Śląska, Moraw, Prus i Węgier. W 1655 roku podczas potopu szwedzkiego klasztor skutecznie się bronił pod dowództwem o. Augustyna Kordeckiego. W czasie wojny miasto poważnie ucierpiało, duża jego część została zniszczona i wyludniona.

Po drugim rozbiore Polski Częstochowa włączona została do zaboru pruskiego, po 1813 roku miasto weszło w obręb zaboru rosyjskiego, w którym pozostało do I wojny światowej. W XIX wieku Częstochowa przeżywała rozkwit. W 1819 roku architekt Jan Bernhard zaplanował i rozpoczął budowę alei Najświętszej Panny Marii, głównej arterii współczesnego miasta, która połączyła dwa miasta: Starą Częstochowę z Nową Częstochową. W osi alei wytyczono place: Nowy Rynek (obecnie plac Daszyńskiego) przed kościołem św. Zygmunta, plac św. Jakuba (obecnie plac Biegańskiego) w połowie drogi w kierunku Jasnej Góry, Rynek Jasnogórski (obecnie plac Przyklasztorny) położony przed klasztorem²⁸. Ostatecznie oba miasta zostały oficjalnie połączone 19 sierpnia 1826 roku. Częstochowa stała się czwartym pod względem wielkości miastem w Królestwie Kongresowym, wyprzedziły ją jedynie Warszawa, Lublin i Kalisz²⁹.

Dzisiaj Częstochowa jest rozwiniętym i nowoczesnym miastem z dobrze rozbudowaną infrastrukturą. Jest to trzeci największy okręg przemysłowy w województwie śląskim z rozwiniętym przemysłem hutniczym, motoryzacyjnym, szklarskim, spożywczym. Częstochowa odgrywa istotną rolę w życiu kulturalno-naukowym, jest siedzibą kilku wyższych uczelni (m.in. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. J. Długosza, Politechniki Częstochowskiej). Miasto jest największym centrum pielgrzymkowym w Polsce, a zarazem głównym ośrodkiem kultu maryjnego.

Typy wartości w nazwach ulic Częstochowy

Wśród badanych 1260 ulic Częstochowy dominują nazwy wskazujące na wartości estetyczne, które skupią się wokół pojęcia piękna i kategorii estetycznych z nim związanych. To odniesienie do piękna nie jest bezpośrednie, „powstaje w wyniku uruchomienia procesów interpretacyjnych podczas odbioru nazw własnych”³⁰. Ze względu na to przedstawione urbanonimy można potraktować jako nazwy o znaczeniu tzw. asocjacyjnym (skojarzeniowym), które pozostaje w „związku z szeroko pojętymi cechami referenta, ujmującymi jego właściwości fizyczne i psychiczne, wytwory działalności

²⁸ <http://www.czystochowa.pl/page/49,historia-miasta-.html> [dostęp: 24.09.2021].

²⁹ <http://www.czystochowa.pl/page/49,historia-miasta-.html> [dostęp: 24.09.2021].

³⁰ M. Rutkiewicz-Hanczewska, *Wstęp do semantyki onimicznej: nomina propria i nomina appellativa – inkluzja czy ekskluzja?*, [w:] *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. Slovenská onomastická konferencia, Prešov 12.-14. Septembra 2011*, red. M. Ološtiak, Prešov 2012, s. 22.

i uczestnictwo w społeczeństwie i w związku z przejrzystością znaczeniową wyrazu *pospolitego*, od którego utworzona została nazwa własna³¹.

Literatura, która uobecnia się w nazwach ulic Częstochowy, jest wyrazem kapitału kulturowego i nośnikiem określonych wartości: „pojawiające się w tkance miejskiej elementy związane z literaturą służą pielęgnowaniu i promowaniu wartości, a także czynią przestrzeń miasta bardziej przyjazną. [...] Przyczyniają się one do zwiększenia świadomości literackiej i popularyzują kulturę wysoką”³². W Częstochowie dość dużo jest nazw ulic pochodzących od imion i nazwisk poetów. Odnotowano 48 takich nazw: *Adama Asnyka, Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, Mirona Białoszewskiego, Władysława Broniewskiego, Jana Brzechwy, Józefa Czechowicza, Tadeusza Gajcego, Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Kazimierzy Iłakowiczówny, Marii Jasnorzewskiej-Pawlikowskiej* i inne. Trochę mniej jest ulic, które wywodzą się od nazw osobowych pisarzy i dramatopisarzy. Grupa ta reprezentowana jest przez 37 patronów: *Michała Bałuckiego, Wacława Berenta, Tadeusza Boya-Żeleńskiego, Jarosława Iwaszkiewicza, Aleksandra Fredry, Marii Konopnickiej, Zofii Nałkowskiej, Bolesława Prusa, Gabrieli Zapolskiej, Stefana Żeromskiego* i inne. Wśród tych nazw ulic upamiętniono pochodzącą z Częstochowy znaną współczesną poetkę Halinę Poświatowską.

Warto zwrócić uwagę na to, że w Częstochowie występują również nazwy ulic pochodzące od imion i nazwisk bohaterów utworów literackich, mitów lub legend (33 nazwy): *Balladyny, Bohuna, Danusi, Dedala, Goplany, Grażyny, Heraklesa, Ikara, Jagienki, Juranda, Ketlinga, Kmicica, Ligii, Pana Tadeusza, Podbipięty, Protazego, Skrzetuskiego, Świtezianki, Telimeny, Winicjusza, Wołodyjowskiego, Zagłoby* i inne. W tym zbiorze dużą grupę stanowią nazwy osobowe postaci utrwalonych w powieściach Henryka Sienkiewicza, które wzmacniają poczucie więzi narodowej, promują patriotyzm oraz zamięłowanie do Polski i tego, co polskie.

Mniej liczne są nazwy, które nawiązują do innych dziedzin sztuki. Niektóre ulice noszą imiona i nazwiska malarzy i rzeźbiarzy (28 nazw): *Teodora Axentowicza, Józefa Brandta, Józefa Czapskiego, Xawerego Dunikowskiego, Juliana Fałata, Wojciecha Gersona, Artura Grottgera, Jana Matejki, Józefa Mehoffera, Władysława Podkowińskiego, Władysława Skoczylasa* i inne. Wśród tych nazw jest ulica *Adriana Głębockiego*, malarza, który przez pewien czas mieszkał i pracował w Częstochowie. 17 ulic pochodzi od nazw osobowych muzyków (np. *Grażyny Bacewicz, Fryderyka Chopina, Władysława Daniłowskiego, Bronisława Hubermana* (urodził się w Częstochowie), *Stefana*

³¹ Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feluszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 26.

³² A. Korpysz, *Literatura w przestrzeni miasta*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2017, nr 10, s. 286.

*Kisielewskiego*³³, *Stanisława Moniuszki*, *Zygmunta Noskowskiego*, *Feliksa Nowowiejskiego*, *Ignacego Paderewskiego*, *Promenada Niemena*, *Karola Szymanowskiego*), a także nazw instrumentów muzycznych (np. *Harfowa*, *Lirowa*, *Lutniowa*). Kilku ulicom nadano imiona aktorów (9 nazw): *Wojciecha Bogusławskiego*, *Stefana Jaracza*, *Jana Kiepury*, *Juliusza Osterwy*, *Wincentego Rapackiego*, *Ludwika Solskiego*, *Aleksandra Zelwerowicza* itd. Wśród tych nazw znalazły się ulice upamiętniające osoby bezpośrednio związane z miastem, np. *Antoniego Fertnera* (urodził się w Częstochowie), *Marka Perepeczki* (był aktorem w częstochowskim teatrze).

Do nazw ulic pochodzących od nazw pospolitych, budzących pozytywne skojarzenia, można zaliczyć nazwy utworzone od pór roku i miesięcy (*Jesienna*, *Letnia*, *Majowa*, *Wiosenna*), odnoszące się do kolorów (*Barwna*, *Biała*, *Jasna*, *Kolorowa*, *Lazurowa*, *Pastelowa*, *Tęczowa*, *Turkusowa*, *Zielona* itd.). Niektóre nazwy przywołują kategorię piękna i harmonii, np. *Bajeczna*, *Baśniowa*, *Cicha*, *Hoża*, *Gościnna*, *Gwiazdna*, *Luba*, *Lustrzana*, *Ładna*, *Malownicza*, *Miła*, *Nastrojowa*, *Piękna*, *Pogodna*, *Przyjemna*, *Rajska*, *Słoneczna*, *Spokojna*, *Strumykowa*, *Urocza*, *Wesoła*, *Widna*, *Wygodna*, *Wypoczynku*, *Zaciszna*, *Źródłana* i inne. Do wartości estetycznych nawiązują również ulice odnoszące się do piękna przyrody, są to nazwy wywodzące się od roślin (np. *Azaliowa*, *Bławatkowa*, *Bratkowa*, *Czeremchowa*, *Fiołkowa*, *Gerberowa*, *Goździków*, *Hiacyntowa*, *Irysowa*, *Jutowa*, *Kalinowa*, *Konwaliowa*, *Lawendowa*, *Liliowa*, *Miętowa*, *Narcyzowa*, *Różana*, *Rumiankowa*, *Stokrotkowa*, *Tymiankowa*, *Wierzbowa*, *Żonkilowa* i dużo innych) oraz zwierząt (*Bociania*, *Drozdowa*, *Gołębia*, *Jaskółcza*, *Krucza*, *Motyli*, *Orla*, *Pawia*, *Słowicza*, *Wilgowa*, *Wronia*, *Żurawia* itd.).

Ważnym elementem aksjologicznym utrwalonym w miejskiej przestrzeni Częstochowy są wartości społeczno-obyczajowe i patriotyczne, wyrażające stosunek mieszkańców i ich przywiązanie do historii swojego narodu i osób, które ją tworzyły. W obrębie tej grupy największy udział mają nazwy ulic od nazw osobowych. Najliczniej występują nazwy nadane od imion i nazwisk wybitnych postaci historycznych, a mianowicie dowódców, generałów, wojowników (odnotowano 60 nazw): *Gen. Władysława Andersa*, *Gen. Józefa Bema*, *Płk. Marcina Borelowskiego*, *Gen. Józefa Chłopickiego*, *Hetm. Jana Karola Chodkiewicza*, *Hetm. Stefana Czarnieckiego*, *Gen. Mieczysława Dąbkowskiego* i inne. Na drugim miejscu pod względem częstości występowania znajdują się ulice pochodzące od nazw osobowych działaczy politycznych i społecznych (55 nazw): *Piotra Bardowskiego*, *Norberta Barlickiego*, *Władysława Bartoszewskiego*, *Adama Bienia*, *Księżcia Adama Jerzego Czartoryskiego*, *Edwarda Dembowskiego*, *Romana Dmowskiego*, *Ireny Kosmowskiej*, *Emilii Plater*, *Stefanii Sempołowskiej*, *Anny Walentynowicz* i inne. Należy zaznaczyć, że w tego typu nazwach ulic również ujawnia się przywiązanie do własnej miejscowości poprzez uczczenie osób, które brały udział w ważnych wydarzeniach

³³ Był również pisarzem.

historycznych związanych z miastem (np. *Kazimierza Pułaskiego*, który bronił klasztoru jasnogórskiego w latach 1770-1771 przed wojskami rosyjskimi)³⁴. Mniej licznie nazwy ulic utworzone zostały od nazw własnych rodów i królów polskich (17 nazw): *Stefana Batorego*, *Księcia Leszka Białego*, *Bolesława Chrobrego*, *Dąbrówki*, *Jagiellońska*, *Piastowska*, *Bony Sforzy*, *Wazów* i inne. Wśród ulic pochodzących zarówno od apelatywów, jak i propriów są nazwy oznaczające bohaterów wydarzeń historycznych (np. *Bohaterów Katynia*, *Bohaterów Monte Cassino*, *Czołgistów*, *Czwartaków*, *Dekabrystów*, *Inwalidów Wojennych*, *Obrońców Poczty Gdańskiej*, *Obrońców Westerplatte*, *Partyzantów*, *Powstańców*, *Powstańców Śląskich*, *Powstańców Warszawy*, *Walcowników*, *Weteranów*, *Żołnierzy Niezłomnych*, *Zwycięzców* i wiele innych), nazwy formacji wojskowych (*Batalionów Chłopskich*, *Kawalerzystów*, *Legionów*, *Pancerna*, *Szarych Szeregów*, *Ułańska*, *Wopistów* i inne), stopni wojskowych (*Admiralska*, *Kanonierów*, *Komandorska*, *Kwatermistrzów*, *Marynarska*, *Oficerska*, *Podchorążych*), nazwy organizacji (*Polskiego Czerwonego Krzyża*, *Polskiej Organizacji Wojskowej*) oraz nazwy odnoszące się do świąt, wydarzeń (np. *1 Maja*, *3-go Maja*). Miejską przestrzeń dopełniają nazwy upamiętniające wydarzenia historyczne o skali lokalnej: np. *plac Bohaterów Getta* (utrwała w pamięci Żydów częstochowskich wymordowanych w latach 1939-1945), *10 Zakładników* (czci pamięć 10 Polaków powieszonych przez okupantów w 1944 roku w Gnaszynie (dziś dzielnicy Częstochowy), *Reduty Częstochowskiej* (nawiązuje do obrony miasta w czasie potopu szwedzkiego, konfederacji barskiej)³⁵. Część nazw odnosi się do wartości narodowych związanych z wolnością, niepodległością, walką: *Niepodległości*, *Odrodzenia*, *aleja Pokoju*, *Wolności*, *Wyzwolenia* i inne.

W onomastyce Częstochowy można wyróżnić znaczącą liczbę ulic związanych z religią, wokół których rozbudowuje się cała sieć wartości sakralnych. Nazwy te nieprzypadkowo są szczególnie ważne w życiu mieszkańców, ponieważ miasto jest nazywane duchową stolicą Polski, a Jasna Góra stanowi ośrodek kultu maryjnego oraz najważniejsze centrum pielgrzymkowe katolików. W Częstochowie są ulice, którym nadano nazwy osób duchownych, świętych i błogosławionych. Grupa ta liczy 45 ulic: *św. Andrzeja*, *św. Anny*, *św. Barbary*, *Pasaż Biskupa Stefana Bareły*, *Ks. Stanisława Brzóska*, *św. Elżbiety*, *św. Faustyny*, *bł. Jolanty*, *św. Łukasza*, *św. Marka*, *aleja Najświętszej Maryi Panny*, *św. Ojca Pio*, *św. Pawła*, *św. Piotra* i inne. Niektóre nazwy współczesnych częstochowskich ulic upamiętniają osoby duchowne związane z historią miasta i regionu, np. *O. Augustyna Kordeckiego*, *Biskupa Teodora Kubiny*³⁶. Tylko jedna ulica pochodzi od nazwy zakonu: *Kapucyńska*.

³⁴ V. Jaros, *Ile jest Częstochowy w Częstochowie? Nazewnicza tożsamość miasta*, „Prace Językoznawcze” 2021, t. 23, nr 2, s. 109.

³⁵ *Ibidem*, s. 109-110.

³⁶ *Ibidem*, s. 109.

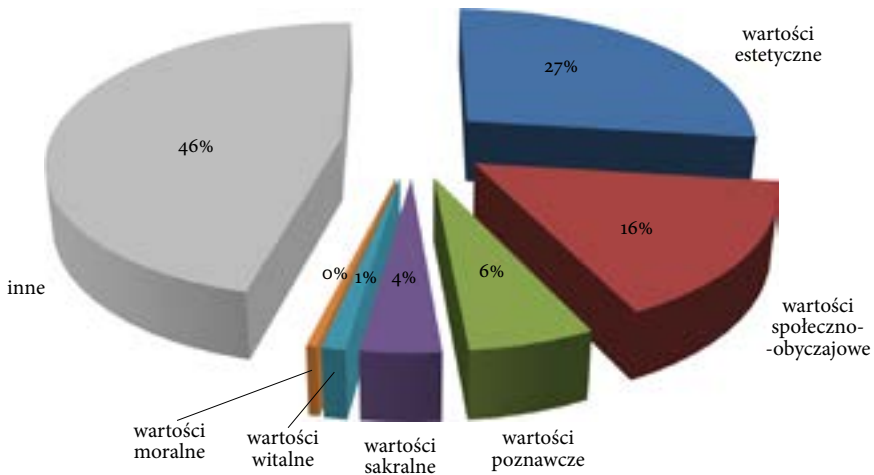
Liczną kategorię stanowią ulice, które nawiązują do wartości poznawczych. Są to nazwy odnoszące się do świata nauki, które noszą imiona uczonych, naukowców, wynalazców (32 nazwy): *Prof. Stefana Banacha, Prof. Aleksandra Brücknera, Jana Dzierżonia, Prof. Janusza Witolda Elsnera, Michała Faradaya, Zenona Klemensiewicza, Mikołaja Kopernika, Ignacego Łukasiewicza, Prof. Marcelego Nenckiego, Eugeniusza Romera, Marii Skłodowskiej-Curie, Jana i Jędrzeja Śniadeckich* i inne. Uczczono również *Kazimierza Zarankiewicza*, który jest bezpośrednio związany z Częstochową. 12 ulicom nadano nazwy osobowe ludzi nauki (*Dra Tytusa Chałubińskiego, Prof. Stefana Hausbrandta, Henryka Jordana, Prof. Tadeusza Kochmańskiego, Prof. Jerzego Kołakowskiego, Prof. Stanisława Kontkiewicza, Prof. Zygmunta Kowalczyka, Dra Witolda Orłowskiego, Prof. Mariana Piasckiego, Prof. Edwarda Warchałowskiego, Prof. Kaspra Weigla, Dra Ludwika Zamenhofa*).

W pojedynczych przypadkach ulicom nadano nazwy osobowe:

- pedagogów: *Aleksandra Kamińskiego, Ks. Stanisława Konarskiego, Janusza Korczaka, Ignacego Kozińskiego, Zofii Martusewicz, Edwarda Mąkoszy, Wacława Nałkowskiego, Władysława Rudlickiego* (wykładowca rysunku w Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Częstochowie), *Pasaż Eugeniusza Stasieckiego, Ludwika Wawrzynowicza, Dominika Zbierskiego*,
- historyków i kronikarzy: *Galla Anonima, Ks. Jana Długosza* (urodził się nieopodal Częstochowy, jest patronem Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego), *Zygmunta Glogera, Pawła Jasienicy, Joachima Lelewela, Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*,
- prezydentów: *Ignacego Mościckiego, Jerzego Waszyngtona, Tomasza Wilsona*,
- filozofów: *Józefa Marii Hoene-Wrońskiego, Blaise'a Pascala, Władysława Tatarkiewicza, Andrzeja Towiańskiego*,
- przemysłowców: *Bernarda Ludwika Hantkego* (założyciel Huty Częstochowa), *Kanał Kohna*,
- inżynierów: *Mariusza Bojemskiego, Aleksandra Szymona Grabary, Kazimierza Knauera, Ludwika Trochimowskiego* (jeden z twórców Huty Częstochowa), *Tadeusza Więckowskiego*.

Podobne nazwy ulic przypominają o zasługach znanych ludzi, ich osiągnięciach dla kraju, wpływają na kształtowanie poczucia tożsamości narodowej i świadomości kulturowej mieszkańców.

W mieście najmniej jest ulic nawiązujących do wartości witalnych, które obejmują kondycję fizyczną, dobre samopoczucie, zdrowie i to, co mu służy. Do tej kategorii można zaliczyć nazwy upamiętniające sportowców (*Bronisława Idzikowskiego, Janusza Kusocińskiego, Stanisława Marusarza, Eugeniusza Seifrieda*), alpinistów (*Bronisława Czecha, Jerzego Kukuczki, Wandy Rutkiewicz*) i nazwy związane ze sportem (*Kajakowa, Kolarska, Sportowa, Tenisowa, Wioślarska, Żeglarska, Żużlowa*). Kilka nazw ulic

Wykres 1. Wartości w nazwach ulic Częstochowy

wskazuje na wartości moralne, wiąże się z wysoką oceną „działań na rzecz tego, co dobre w osobowości poszczególnych ludzi, ich sytuacjach życiowych, w stosunkach (polityczno)społecznych”³⁷: np. *Bratnia, Dobra, Ugody*.

Pozostałe nazwy, niezaliczone do powiązanych z typami wartości, odnoszą się do nazw topograficznych (np. *Aniołowska*³⁸, *Blachowieńska, Dźbowska, Gnaszyńska, Jasnogórska, Kawia, Nad Wartą, Osada Młyńska, Rakowska, Stary Bór, Świerczaki, Wielkoborska, Złotogórska*), miejscowości (np. *Augustowska, Bełchatowska, Cieszyńska, Dobrzyńska, Elbląska, Fromborska, Gliwicka, Helska, Iławska, Jeleniogórska, Krakowska, Legnicka, Łódzka, Mstowska, Nowobialska, Olsztyńska, Poznańska, Radomska, Słupska, Tarnowska, Wrocławska, Zawierciańska, Żywiecka*) lub innych obiektów geograficznych (np. *Beskidzka, Górnośląska, Karpacka, Litewska, Mazurska, Pomorska, Sudecka, Śląska, Tatrzańska, Warmińska, Żuławska*), charakteryzują też samą ulicę, jej właściwości i położenie (np. *Bagienna, Ciasna, Długa, Falista, Gładka, Krańcowa, Mała, Nieduża, Okrężna, Podmiejska, Równoległa, Spadek, Wąska, Zamiejska*), wskazują na obiekty terenu (np. *Brzegowa, Cegielniana, 7 Kamienic, Mostowa, Nadrzeczna, Podkolejowa, Rzeczna, Stary Rynek, Torowa, Wałowa*). Jeszcze inne upamiętniają grupy zawodowe (np. *Astronautów, Bartnicza, Drogowców, Elektryków, Górników, Hutników, Konstruktorów, Listonoszy, Metalowców, Odlewników, Pirotechników, Spadochroniarzy, Traktorzystów, Włókniarzy*), dzieła rąk ludzkich i wytwory kultury społecznej (*Arrasowa, Balonowa, Ceglana, Ceramiczna, Druciana, Filtrowa, Garncarska, Jachtowa, Lakowa, Łukowa,*

³⁷ J. Puzyńska, *op. cit.*, s. 181.

³⁸ Nazwa *Aniołowska* pozostaje w związku z nazwą dzielnicy Aniołów.

Makietowa, Papierowa, Promowa, Rzemieślnicza, Szklana, Tartakowa, Wodociągowa, Zegarowa), które są ważne dla mieszkańców.

Humań – historia i współczesność

Humań to miasto znajdujące się w środkowej części Ukrainy. Tutaj zetknęły się losy przedstawicieli różnych narodów, kultur i religii. Rzeką Uma, czyli Umanka, nadała nazwę miastu na samym początku jego istnienia³⁹. Po raz pierwszy wspomina się o tej rzece w kronice supraskiej w 1497 roku⁴⁰. Według jednej z legend nazwa miasta pochodzi od „umienia”, profesjonalizmu rzemieślników, którzy swoje wyroby sprzedawali na rynkach krajowych i zagranicznych.

W roku 1569 ks. Roman Sanguszko zwyciężył Tatarów pod Humanem⁴¹. Od tego czasu miasto należało do województwa braclawskiego, prowincji małopolskiej Korony Królestwa Polskiego. Pierwsza pisemna wzmianka o Humanu jako mieście pochodzi z 1616 roku. Ówczesna ludność miasta składała się głównie z Polaków, Żydów i Ormian.

Rok 1648 przyniósł powstanie pod przewodnictwem Bohdana Chmielnickiego, doszło wówczas do masowych wystąpień chłopskich przeciwko szlachcie i ludności żydowskiej. Tak rozpoczęły się pierwsze w historii miasta pogromy skutkujące dużą liczbą ofiar. Od 1648 do 1667 roku miasto należało do państwa kozackiego. Siedem lat później, w 1674 roku, Humań po 15 dniach oblężenia został całkowicie zniszczony przez Piotra Doroszenkę, który najechał go wraz z Turkami i Tatarami⁴². Większość mieszkańców zginęła, reszta została wzięta do niewoli przez Turków.

W XVIII wieku życie w mieście znów rozkwitło, sprzyjało temu wprowadzenie w Humanu prawa magdeburskiego. W 1726 roku Humań, należący do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przeszedł na własność hrabiego Stanisława Potockiego. Do 1832 roku pełnił funkcję prywatnego majątku rodziny Potockich i stanowił jedno z najbardziej rozwiniętych miast wschodniego Podola. Rozwój miasta był hamowany przez napady hajdamaków. W 1768 roku w Humanu doszło do apogeum powstania pod nazwą „koliszczyna”, na czele którego stanęli Maksym Żeleźniak i humański setnik Iwan Gonta.

Po drugim rozbiórze Polski Humań wszedł w skład Imperium Rosyjskiego i pozostał własnością hrabiów Potockich. W 1796 roku rozpoczęto prace nad założeniem parku krajobrazowego „Zofiówka”, nazwanego tak na cześć żony Potockiego Zofii, które ukoń-

³⁹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. III, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1882, s. 208.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 208.

⁴¹ *Ibidem*, s. 209.

⁴² *Ibidem*, s. 212.

czono w 1800 roku. Obecnie Zofiówka zajmuje szczególne miejsce na liście dziedzictwa kultury narodowej Ukrainy. Jest to muzeum przyrody i sztuki o światowym znaczeniu.

Ważnym wydarzeniem historycznym stał się rozwój chasydyzmu, który był związany z tym, że w ostatnich latach swojego życia rabin Nachman z Braclawia, prawnuk założyciela chasydyzmu, przebywał w Humaniu i zmarł w nim w 1810 roku. Każdego roku tysiące pielgrzymów przybywają z różnych stron świata, żeby modlić się przy grobie swojego duchowego przewodnika.

W latach 1834-1860 z rozkazu Mikołaja I miasto było wojskową kolonią⁴³, od tego czasu wraz z rozwojem przemysłu i handlu rozpoczął się aktywny rozwój miasta. W latach 1850-1880 nastąpił znaczący rozwój terytorialny, w trakcie którego nieoficjalnie miasto zostało podzielone na dwie części: Stare (zamieszkane głównie przez biednych Żydów i raczej słabo zabudowane) oraz Nowe (ze wzorową zabudową, zamieszkałe głównie przez Rosjan, Ukraińców i zamożnych Żydów)⁴⁴. W pierwszych dekadach XX wieku miasto rozwinęło się jako ośrodek przemysłowy.

Od 1922 roku Humań wszedł w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Podczas II wojny światowej w 1941 roku miasto zostało zajęte przez niemieckie wojska. W okresie powojennym w mieście rozwinął się głównie przemysł maszynowy i spożywczy. Od 1991 roku, gdy uznane zostało niepodległe państwo ukraińskie, Humań należy do Ukrainy.

Obecnie Humań odgrywa istotną rolę jako ośrodek naukowy, edukacyjny (znajduje się tu kilka szkół wyższych, m.in. Humański Narodowy Uniwersytet Sadownictwa, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Pawła Tyczyzny), przemysłowy (funkcjonują przedsiębiorstwa przemysłu maszynowego i lekkiego, materiałów budowlanych). Dzisiejszy Humań jest atrakcyjny turystycznie. Najważniejszym celem przyjazdów turystycznych jest park dendrologiczny i krajobrazowy „Zofiówka”. Oprócz tego miasto stanowi ważne centrum pielgrzymek dla chasydów z całego świata.

Typy semantyczne nazw ulic Humania

Badaniom poddano 284 ulice Humania. Z przeprowadzonej analizy widać, że największy udział mają nazwy, które są nośnikami wartości estetycznych. W tej grupie najliczniej występują ulice, które odwołują się do literatury. Najwięcej ulic pochodzi od imion i nazwisk pisarzy (28 nazw): *Czechowa* (ukr. *Чехова*), *Dowżenki* (ukr. *Довженка*), *Franki Iwana* (ukr. *Франка Івана*), *Gogola* (ukr. *Гоголя*), *Iwana Bahrianego* (ukr. *Івана Багряного*), *Kobyłańskiej* (ukr. *Кобилянської*), *Kosiubińskiego* (ukr. *Коцюбинського*),

⁴³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich...*, t. III, s. 215.

⁴⁴ http://www.history.org.ua/?termin=Uman_mst [dostęp: 27.09.2021].

Neczuja-Łewyckiego (ukr. *Нечуя-Левицького*) i inne. Nieco mniej jest ulic, które wywodzą się od nazw osobowych poetów (15 nazw): *Hlibowa* (ukr. *Глібова*), *Hrihoria Skoworody* (ukr. *Григорія Сковороди*), *Kryłowa* (ukr. *Крилова*), *Łesi Ukrainki* (ukr. *Лесі Українки*), *Stusa* (ukr. *Стуса*), *Sytonenki* (ukr. *Симоненка*), *Szewczenki* (ukr. *Шевченка*), *Tuszczyny Pawła* (ukr. *Тичини Павла*) itd. Należy zaznaczyć, że wśród tej grupy znajdują się nazwy upamiętniające osoby związane z Humanismem, np. *ulica Bażana* (ukr. *Бажана*).

Stosunkowo niedużą grupę stanowią ulice, które nawiązują do sztuki jako istotnej części dorobku kulturowego. Od nazwisk muzyków utworzono 10 nazw: *Arkasa* (ukr. *Аркаса*), *Berezowskiego* (ukr. *Березовського*), *Chotkiewicza* (ukr. *Хоткевича*), *Szajkowskiego* (ukr. *Чайковського*), *Detuckiego* (ukr. *Демуцького*), *Iwasiuka* (ukr. *Івасюка*), *Łysenki Mukoły* (ukr. *Лисенка Миколи*) i inne. Malarzom poświęcono następujące ulice: *Wojczuka* (ukr. *Бойчука*), *Kramskiego* (ukr. *Крамського*), *Riepina* (ukr. *Рєпіна*), *Sierowa* (ukr. *Серова*), *Szyszkina* (ukr. *Шишкіна*), *Wereszczagina* (ukr. *Верещакіна*). W tej grupie znalazła się nazwa związana z postacią lokalną: *ulica Jizakiewicza* (ukr. *Жакевича*). Kilka ulic upamiętnia znanych aktorów: *Saksahanskiego* (ukr. *Саксаганського*), *Zańkowieckiej* (ukr. *Заньковецької*).

Do ulic, którym nadano nazwy przywołujące wartości estetyczne, można zaliczyć również urbanonimy pochodzące od apelatywów, które nawiązują do kolorów, np. *Jasna* (ukr. *Ясна*), *Zielona* (ukr. *Зелена*), róg roku i miesiący, np. *Letnia* (ukr. *Літня*), *Styczniowa* (ukr. *Січнева*), *Wiosenna* (ukr. *Весняна*), pogody, np. *Słoneczna* (ukr. *Сонячна*), *Wietrzna* (ukr. *Вітряна*), przyrody czy roślin, np. *Brzozowa* (ukr. *Березова*), *Bzowa* (ukr. *Бузкова*), *Wławatna* (ukr. *Волошкова*), *Kalinowa* (ukr. *Калинова*), *Różana* (ukr. *Трояндова*), *Vazyliowa* (ukr. *Васильківська*) oraz zwierząt, np. *Słowicza* (ukr. *Солов'їна*).

W miejskiej przestrzeni Humania znacząca liczba ulic odzwierciedla wartości społeczne, patriotyczne poprzez upamiętnienie osób związanych z ważnymi wydarzeniami historycznymi. Są to nazwy odnoszące się do imion i nazwisk dowódców kozackich: *Bohuna Iwana* (ukr. *Богуна Івана*), *Ganży* (ukr. *Ганжі*), *Gonty Iwana* (ukr. *Гонти Івана*), *Karmeluka* (ukr. *Кармелюка*), *Razina Stepana* (ukr. *Разіна Степана*), *Żeleźniaka Maksyma* (ukr. *Залізняка Максима*). Iwan Gonta i Maksym Żeleźniak, którzy są upamiętnieni w nazwach ulic, mają bezpośredni związek z historią miasta (byli przywódcami powstania koliszczyzny, które osiągnęło apogeum w Humanii). Iwan Ganża był pułkownikiem humańskim, w 1648 roku brał udział w wyzwoleniu miasta, a Iwan Bohun bronił Humania podczas bitwy ochmatowskiej 1655 roku. Dużo nazw ulic utrwała postacie generałów, żołnierzy, lotników czasów II wojny światowej, bohaterów Związku Radzieckiego (27 nazw): np. *Gromowa* (ukr. *Громова*), *Kosmodiemjanskiej Zoi* (ukr. *Космодем'янської Зої*), *Lewoniewskiego* (ukr. *Леваневського*), *Matrosowa* (ukr.

Матросова), *Мо́локowa* (ukr. *Молокова*), *Radziejewskiego* (ukr. *Радзівєвського*), *Watu-tina* (ukr. *Ватутіна*) itd. Ulice *Czerniachowskiego* (ukr. *Черняховського*) i *Tyszczuka* (ukr. *Тищика*) utrwalają pamięć o osobach zasłużonych dla miasta. Patronami ulic również są władcy i hetmani, co odzwierciedla się w urbanonimach: *Chmielnickiego Bohdana* (ukr. *Хмельницького Богдана*), *Iwana Mazery* (ukr. *Івана Мазени*), *Jaroslawa Mądrego* (ukr. *Ярослава Мудрого*), *Kalnyszewskiego* (ukr. *Калнишевського*), *Skoropadskiego* (ukr. *Скоропадського*), *Włodzimierska* (ukr. *Володимирська*), *Włodzimierza Monomacha* (ukr. *Володимира Мономаха*), *Wygowskiego* (ukr. *Виговського*).

Wydarzenia ostatnich lat w historii Ukrainy istotnie zmieniły sposób przeżywania i kształtowania świadomości społecznej, dużą rolę konsolidacyjną odegrały działania wojenne w Donbasie⁴⁵. Dlatego szczególnie silną tendencją jest utrwalanie w platonimach nazwisk uczestników ATO, czyli Operacji Antyterrorystycznej na wschodzie Ukrainy (jest to oficjalne określenie konfliktu zbrojnego w Donbasie). Wiele ulic upamiętnia osoby pochodzące z Humania, które zginęły w czasie Operacji Antyterrorystycznej: *Anatolia Słońskiego* (ukr. *Анатолія Слонського*), *Andrzeja Kuzyla* (ukr. *Андрія Кизила*), *Andrzeja Myroniuka* (ukr. *Андрія Миронюка*), *Dmytra Pożarskiego* (ukr. *Дмитра Пожарського*), *Igora Szlatara* (ukr. *Ігоря Шлямара*), *Wiktora Kumanowskiego* (ukr. *Віктора Кумановського*), *Władysława Aleksejczuka* (ukr. *Владислава Алексеїчука*)⁴⁶. Niedużą grupę tworzą ulice pochodzące od nazw osobowych działaczy społecznych: *Potockiego* (ukr. *Потоцького*), który założył park Zofiówka, *Surowcowej* (ukr. *Суровцової*), która mieszkała w Humanii.

Wśród nazw ulic pochodzących od apelatywów występują nazwy związane z wydarzeniami różnych okresów historycznych. Stały się one symbolem walki o niepodległość Ukrainy, jak np.: ulica *Wyzwolicielei* (ukr. *Визволителів*), ulica *Bohaterów Krut* (ukr. *Героїв Крут*) nawiązuje do 1918 roku, w którym 300 studentów próbowało zatrzymać bolszewicko-rosyjską armię, ulice *Hajdamacka* (ukr. *Гайдамацька*) i *Kozacka* (ukr. *Козацька*) czczą osoby broniące interesów państwa w XVI-XVIII wieku, ulica *Młodogwardyjska* (ukr. *Молодогвардійська*) upamiętnia uczestników młodzieżowej antyhitlerowskiej organizacji ukraińskich nacjonalistów. Warto zwrócić uwagę na to, że nazwy z tej grupy odnoszą się również do najnowszych wydarzeń z historii Ukrainy: np. ulica *Niebiańskiej Setki* (ukr. *Небесної Сотні*) upamiętnia poległych uczestników rewolucji godności 2014 roku.

⁴⁵ M. Kojder, M. Olejnik, *Najnowsze zmiany w urbanonimii Kijowa (lata 2014-2016)*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2017, nr 17, s. 209.

⁴⁶ Ю.І. Фернос, *Вплив процесів декомунізації на систему урбанонімів в Умані*, „Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки” 2018, nr 2, s. 301.

Wydarzenia historyczne i okresy politycznych przemian Ukrainy znalazły odzwierciedlenie w pamiątkowych nazwach ulic: *Niepodległości* (ukr. *Незалежності*), *Jedności* (ukr. *Соборності*), *Pokoju* (ukr. *Миру*), *Zwycięstwa* (ukr. *Перемоги*) itd.

Wiele nazw nadano w Humaniu ulicom w celu upamiętnienia uczonych, odkrywców, naukowców. Ulice te są przykładem reprezentacji wartości rozpoznawczych: np. *Bileckiego* (ukr. *Білецького*), *Dokuczajewa* (ukr. *Докучаєва*), *Karpińskiego* (ukr. *Карпінського*), *Kryworuczki* (ukr. *Криворучка*), *Łomonosowa* (ukr. *Ломоносова*), *Miczurina* (ukr. *Мічуріна*), *Mikojana* (ukr. *Мікояна*), *Pawłowa* (ukr. *Павлова*), *Wernadskiego* (ukr. *Вернадського*) i inne. Pozostałe nazwy mają zdecydowanie mniejszy odsetek w obrębie ulic pochodzących od nazw osobowych. Są to urbanonimy, które utrwalają pamięć o historykach i etnografach, np. *Hruszewskiego* (ukr. *Грушевського*), *Kotarnickiego* (ukr. *Комарницького*), *Stefanowicza* (ukr. *Стефановича*), *Szczerbakowskiego* (ukr. *Щербаківського*), pedagogach, np. *Makarenki* (ukr. *Макаренка*), kosmonautach: *Gagarina* (ukr. *Гагаріна*), *Wołkowa* (ukr. *Волкова*), przemysłowcach: *Tereszchenków* (ukr. *Терещенків*), *Sutyrenki* (ukr. *Симиренко*).

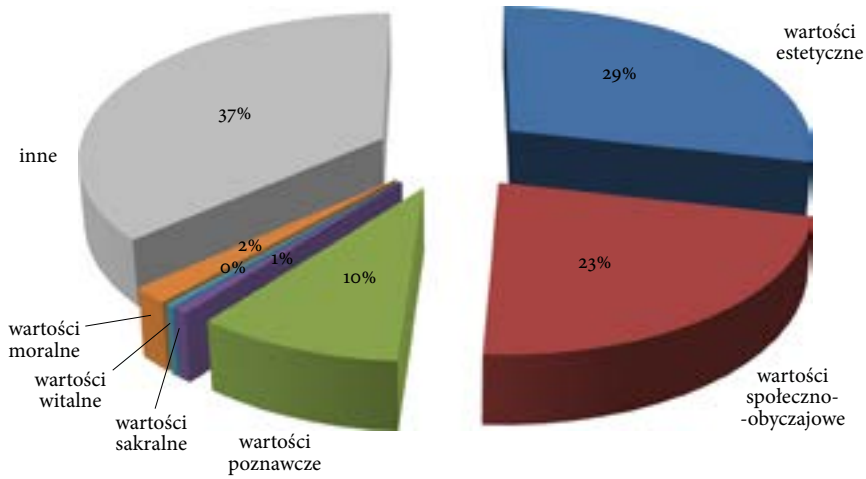
Wartości witalne reprezentują nieliczne nazwy ulic noszące nazwiska sportowców, np. *Poddubnego* (ukr. *Піддубного*). Pojedyncze nazwy ulic wiążą się z wartościami moralnymi, w tym odpowiedzialnością, dobrocią, solidarnością, przyjaźnią, sprawiedliwością itd., np. *Dobrosąsiedzka* (ukr. *Добросусідська*), *Miast partnerskich* (ukr. *Поріднених міст*), *Miłości* (ukr. *Любові*), *Przyjaźni* (ukr. *Дружби*), *Zgody* (ukr. *Злагоди*). Wartości sakralne są w Humaniu mało istotne, co wiąże się z tym, że religia była poddana represjom w czasach reżimu komunistycznego. Propagowano ateizm, więc nazwy ulic wskazujące na przywiązanie do wiary zostały zmienione na nazwy zgodne z systemem komunistycznym. Dzisiaj w Humaniu można odnotować tylko dwie ulice konotujące wartości religijne: *Prawosławna* (ukr. *Православна*) i *Zwiastowania* (ukr. *Благовісна*). Inne tylko wskazują na terenowe obiekty sakralne: *Kościelna* (ukr. *Костельна*), *Michałowska* (ukr. *Михайлівська*)⁴⁷, *Uspieńska* (ukr. *Успенська*)⁴⁸.

Należy zaznaczyć, że duży odsetek, a mianowicie 39,3%, ulic od nazw osobowych upamiętnia w Humaniu obcokrajowców (głównie Rosjan), natomiast w Częstochowie takich nazw jest bardzo mało (0,9%). Wiąże się to z czasami radzieckimi, kiedy nazwy miejskie pełniły funkcję propagandową. Przed procesem dekomunizacji, czyli do 2015 roku, podobnych nazw było jeszcze więcej.

Inne nazwy ulic odnoszą się do nazw topograficznych, np. *Białogrudowska* (ukr. *Білогрудівська*), *Łysogórska* (ukr. *Лисогорська*), *Michajłowska* (ukr. *Михайлівська*), *Nowohumańska* (ukr. *Новоуманська*), *Nowozofiowska* (ukr. *Новософіївська*), *Osta-*

⁴⁷ Nazwa pochodzi od cerkwi św. Michała.

⁴⁸ Od cerkiewnoślawiańskiego *uspienie* – zaśnięcie. Nazwa pochodzi od cerkwi Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy.

Wykres 2. Wartości w nazwach ulic Humania

siwska (ukr. *Осташиівська*), *Zofiowska* (ukr. *Софіївська*), miejscowości, np. *Baturyńska* (ukr. *Батурицька*), *Białocerkiewska* (ukr. *Білоцерківська*), *Czehryńska* (ukr. *Чигиринська*), *Czerkaska* (ukr. *Черкаська*), *Kaniowska* (ukr. *Канівська*), *Kijowska* (ukr. *Київська*), *Korsuń Szewczenkowska* (ukr. *Корсунь-Шевченківська*), *Odeska* (ukr. *Одеська*), wskazują na obiekty terenu, w którym dana ulica się znajduje, np. *Bazarna* (ukr. *Базарна*), *Dworcowa* (ukr. *Вокзальна*), *Instytutowa* (ukr. *Інститутська*), *Kolejowa* (ukr. *Залізнична*), *Kościelna* (ukr. *Костельна*), *Oranżeryjna* (ukr. *Оранжерейна*), *Rzeczna* (ukr. *Річкова*), *Sadowa* (ukr. *Садова*), *Szklarniana* (ukr. *Теплична*) lub charakteryzują cechy samej ulicy, np. *Brzegowa* (ukr. *Берегова*), *Krótką* (ukr. *Коротка*), *Leśna* (ukr. *Лісова*), *Mała* (ukr. *Мала*), *Nadbrzeżna* (ukr. *Набережна*), *Różnospna* (ukr. *Північна*), *Stara skrzyżowana* (ukr. *Стара прорізна*), *Zamiejska* (ukr. *Загородня*).

Podsumowanie

Zastosowana typologia wartości pozwoliła na ukazanie charakteru miast i kategorii aksjologicznych, które są ważne w systemie nazewnictwa Częstochowy i Humania, oraz wyodrębnienie cech nazewniczych właściwych systemom nazewnictwa polskiego i ukraińskiego. Analiza materiału pokazuje, jak ważną rolę w kształtowaniu się nazewnictwa obu miast odegrały wartości społeczno-obyczajowe, narodowe, czyli patriotyzm, wolność, utożsamianie się ze swoją ojczyzną. Zarówno w Częstochowie, jak i w Humanii niezwykle ważne są nazwy ulic pochodzące od nazw własnych osób biorących udział w walce o niepodległość (działaczy, generałów, wojowników i dowódców wojskowych), postaci historycznych (władców, królów Polski i książąt,

hetmanów i pułkowników kozackich Ukrainy). Należy zaznaczyć, że w Częstochowie znacząca część tego rodzaju ulic nawiązuje do powstań narodowych z XIX wieku, kiedy Polska była pod zaborami, a w Humaniu – do państwa kozackiego (X-XVII w.) i czasów II wojny światowej. W ukraińskich nazwach ulic znajduje również odzwierciedlenie najnowsza historia – w upamiętnieniu uczestników walk w strefie operacji antyterrorystycznej w Donbasie oraz wydarzeń rewolucji godności. W Częstochowie i Humaniu szczególnie wyraz znalazł patriotyzm lokalny ujawniający się w nadawaniu ulicom nazwisk osób mieszkających w mieście i związanych z jego historią, a także w utrwalaniu wydarzeń dotyczących miasta.

Równie ważne w przestrzeni obu miast są wartości estetyczne. Zwraca uwagę to, że w Częstochowie dużo nazw ulic pochodzi nie tylko od imion i nazwisk pisarzy i poetów, lecz także od nazw bohaterów utworów literackich, legend lub mitów. Natomiast w Humaniu brakuje podobnych nazw. Mniej licznie pojawiają się w obu miastach ulice, które upamiętniają aktorów, muzyków, malarzy, czy też wreszcie te, które wywołują przyjemne skojarzenia poprzez nawiązania do wartości estetycznych (takich jak harmonia, piękno, natura).

Częstochowa odznacza się dość liczną kategorią nazw związanych z kulturą religijną, co świadczy o przywiązaniu do wartości duchowych i ich roli w życiu mieszkańców. Wynika to też z tradycji nazewniczych utrwalonych w polskich miastach. Zdecydowana większość sakralnych nazw pochodzi od nazw własnych osób duchownych, świętych i błogosławionych. W Humaniu nazwy religijne prawie nie występują (pojedyncze ulice odnoszą się do miejsc i obiektów związanych z daną religią).

W nazwach ulic obu miast pojawiają się wartości poznawcze wyrażane w upamiętnieniu naukowców, odkrywców, uczonych i innych osób zasłużonych. Mało rozpowszechnione w onomastykonie miast są nazwy ulic nawiązujące do wartości witalnych i moralnych.

Bibliografia

- Borowiak P., *Nazewnictwo miejskie Poznania na tle urbonimii bułgarskiej*, [w:] *Miasto Poznań w perspektywie badań interdyscyplinarnych*, red. A.W. Brzezińska, A. Chwieduk, Wielichowo 2012, s. 55-60.
- Data K., *Kulturowe uwarunkowania nazw ulic – tradycja i zmiana*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a kultura” 2016 (26), s. 81-96.
- Golinelli F., *Duchowni jako patroni ulic Krakowa i Bolonii*, „Język – Szkoła – Religia” 2012 (7/2), s. 28-44.
- Jaros V., *Ile jest Częstochowy w Częstochowie? Nazewnicza tożsamość miasta*, „Prace Językoznawcze” 2021, t. 23, nr 2, s. 105-120.
- Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 15-36.
- Kaltenberg-Kwiatkowska E., *O naznaczaniu i oznaczaniu przestrzeni miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 2011, t. 60, nr 2-3, s. 135-165.

- Kojder M., Olejnik M., *Najnowsze zmiany w urbanonimii Kijowa (lata 2014–2016)*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2017 (17), s. 207-218.
- Korpysz A., *Literatura w przestrzeni miasta*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2017 (10), s. 273-288.
- Myszka A., *Pamiątkowe nazwy ulic – rozważania terminologiczne*, „Onomastica” 2018 (62), s. 113-128.
- Orska A., *„Oddano w posiadanie wybitnej jednostce...”: onomastyka miejskiej ulicy*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa” 2013 (4), s. 286-303.
- Piróg K., *Onomastykon hodonimów Rzeszowa jako przykład enumeracji chaotycznej*, [w:] *Wybrane problemy współczesnych miast. Kultura, promocja, symbolika*, red. M. Malikowski, M. Malak, J. Kinal, J. Halik, Rzeszów 2015, s. 89-100.
- Przybylska L., *Nazwy sakralne ulic w miastach wojewódzkich Polski*, „Peregrinus Cracoviensis” 2011 (22), s. 165-175.
- Puzynina J., *Problemy wartościowania w języku i w tekście*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2004 (16), s. 179-189.
- Rutkiewicz-Hanczewska M., *Wstęp do semantyki onimicznej: nomina propria i nomina appellativa – inkluzja czy ekskluzja?*, [w:] *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. Slovenská onomastická konferencia, Prešov 12.-14. Septembra 2011*, red. M. Ološtiak, Prešov 2012, s. 22-31.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880.
- Żuraszek-Ryś I., *Dekomunizacja zielonogórskich urbanonimów*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2019, t. 26, nr 1, s. 203-216.
- Żuraszek-Ryś I., *Przyrodnicze nazwy zielonogórskich ulic*, [w:] *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*, red. M. Święcicka i M. Peplińska, t. 7, Bydgoszcz 2019, s. 286-297.
- Фернос Ю. І., *Вплив процесів декомунізації на систему урбанонімів в Умані*, „Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки” 2018 (2), s. 299-304.

Wartości utrwalone w nazwach ulic (na przykładzie Częstochowy i Humania)

STRESZCZENIE: Analizie porównawczej zostało poddane nazewnictwo ulic Częstochowy i Humania. Wybrane miejscowości przedstawiają odmienne systemy nazewnictwa. Analiza miała na celu ukazanie wartości utrwalonych w polskich i ukraińskich nazwach ulic (na przykładzie dwóch wybranych miast). Część empiryczną materiału badawczego stanowi 1206 nazw ulic Częstochowy i 284 plateonimy Humania. Przy interpretacji wartości utrwalonych w badanym materiale przyjęto typologię autorstwa Jadwigi Puzyniny. Zastosowana typologia wartości pozwoliła na ukazanie kategorii aksjologicznych, które są ważne w systemie nazewnictwa Częstochowy i Humania, oraz wyodrębnienie cech nazewniczych właściwych systemom nazewnictwa polskiego i ukraińskiego. Ważną rolę w kształtowaniu się nazewnictwa obu miast odegrały czynniki historyczne, więc analiza porównawcza została poprzedzona krótkim zarysem historii Częstochowy i Humania od czasów najdawniejszych do współczesności.

SŁOWA KLUCZOWE: nazewnictwo ulic, wartości, analiza porównawcza, Częstochowa, Humania

Values recorded in street names (on the example of Częstochowa and Uman)

SUMMARY: Comparative analysis has been subject to the naming of streets of Częstochowa and Uman. Selected localities have different naming systems. The analysis was aimed at showing the values preserved in Polish and Ukrainian street names (on the example of two selected cities). The empirical part of the research material consists of 1206 street names of Częstochowa and 284 plateonims of Uman. The typology by Jadwiga Puzynina was adopted to interpret the values fixed in the material

studied. The typology of values applied allowed to show axiological categories, which are important in the naming system of Czestochowa and Uman, and to separate naming features characteristic for the Polish and Ukrainian naming systems.

Historical factors played an important role in shaping the names of both cities, so the comparative analysis was preceded by a short outline of the history of Częstochowa and Uman from the earliest times to the present day.

KEYWORDS: street names, values, comparative analysis, Częstochowa, Uman